

VISOKOŠOLSKKE KNJIŽNICE V ČRNI GORI – KADRI KAKO NAPREJ?

Zdravko Vukčević

Knjižnica naravoslovno–
matematičnih in tehniških
znanosti, Podgorica

Kontaktni naslov:
mvukcevic@yahoo.com

Izvleček

Številni dejavniki, zaradi katerih se je zgodila hitra transformacija sodobnih visokošolskih knjižnic – razvoj informacijskih tehnologij, eksponentna rast znanosti, globalizacija kot svetovni proces in reforma Univerze – so naredili, da so knjižnice postale informacijski centri, ki omogočajo dostop do ogromnega števila virov znanja in informacijskih objektov, tako da so postale s svojim visoko izobraženim in specializiranim kadrom partnerji v procesu učnega in znanstvenoraziskovalnega dela akademske skupnosti.

V izrazito neugodnih materialnih in kadrovskih pogojih je visokošolsko knjižničarstvo na Univerzi Črne gore v zelo kratkem času na prehodu v 21. stoletje začelo razumevati svojo vlogo v spremenjenih okoliščinah in samoiniciativno, brez zanimanja in podpore akademske skupnosti naredilo prve korake k ustvarjanju kadrovske in tehnične osnove, da bi te knjižnice prerasle v sodobne knjižnično-informacijske centre. Polet je bil kratkega diha, ker so z reorganizacijo Univerze in kadrovskimi spremembami knjižnice ponovno odrinjene na rob, obenem pa se sistem še naprej decentralizira in drobi.

Ključne besede

visokošolske knjižnice, visokošolsko izobraževanje

Abstract

A number of factors, such as the development of information technologies, the exponent growth of knowledge, globalisation as a world-wide process and university reform, rapidly transformed contemporary academic libraries and made them become information centres that enable access to a broad spectrum of knowledge resources and information objects. As such the libraries with their highly qualified and specialised staff have become partners in learning and scientific research processes of the academic community.

At the turn of 21st century, in most unfavourable material and staff conditions libraries at the University of Montenegro soon started to understand what their role in these changed conditions was. At their own initiative and without any interest and support of the academic community, they took their first steps towards ensuring basic human and technical resources in order to transform into modern library and information centres. The reorganisation of the University and staff changes put an end to all this. Libraries have once again found themselves in a marginal position, and the system continues to decentralise and disintegrate.

Keywords

academic libraries, higher education

Ko so v devetdesetih letih prejšnjega stoletja postale znane možnosti informacijske tehnologije, so mnogi entuziasti menili, da so knjige, knjižnice in knjižničarji končali svojo civilizacijsko vlogo in da jih nova informacijska družba ne bo več potrebovala. Pri tem je bila dopuščena možnost, da bodo morali obstajati tudi ljudje, ki se bodo

dobro znašli v iskanju in izbiri informacij. Pravijo sicer, da lahko to delo opravijo tudi običajni uporabniki, ampak zakaj bi nekdo opravljal, recimo, električno ali vodovodno instalacijo, kadar obstajajo strokovnjaki za takšna dela.

Danes, desetletje pozneje, bi morale takšne predpostavke in primerjave izzvati smeh in začudenje zaradi očitnega nezadostnega poznavanja zakonitosti razvoja znanosti in družbe. Seveda pod pogojem, da ne obstajajo več ustrezne družbene strukture, ki bi imele takšen pogled. Na žalost še zmeraj so. V okolju, iz katerega prihajam, se je nerazumevanje med centri odločanja in knjižnične stroke tako poglobilo, da se več ne more govoriti o nesprejemanju nekaterih korakov, temveč o povsem divergentnem razumevanju eksistence in razvoja knjižnično-informacijske dejavnosti in v splošnem potreb njenega obstoja, kar se popolnoma ujema z navedenimi stališči.

Ni dvoma, da so se vloga in naloge knjižnic v zadnjem desetletju spremenili do neprepoznavnosti. Težko da je katera koli druga dejavnost pretrpela tolikšno spremembo, kot je to v primeru knjižničarstva, niti ni tehnološki razvoj pogojeval tolikšne stopnje različnosti v odnosu na tradicionalni sklop odgovornosti, kot je to v primeru te stroke.

Čeprav se zdi, da so "knjižnice" žrtve teh sprememb, ki so v tej "revoluciji" izgubile (Peter Brophy – Knjižnice v 21. stoletju), je ves spekter novih specialnosti naredil to dejavnost živo in aktualno tudi takrat, ko se je zdelo, da so vse možnosti izčrpane. V razmerah poplave znanja, predvsem tistega nestrukturiranega, se je hitro razvila specialnost, ki je se razvijala pod okriljem knjižnice – informatika. Čeprav se je predmet dela knjižničarja in informatika začel počasi razlikovati, ju lahko kljub temu opazujemo "kot dve strani istega kovanca", kot pravi Brophy, toliko bolj, ker se količina informacij povečuje eksponentno, kar se univerzumu bralcev kaže kot vse večje število informacijskih objektov, brez napovedi o kakšnem odstopanju enega od njih.

Vseeno, virtualna knjižnica je še vedno samo gotovost, katere realizacija še ni tako blizu. Zdi se, da bodo materialni nosilci informacij trajali še naprej, vzporedno z elektronskimi, zato se tudi najbolj razviti sistemi visokošolskega izobraževanja niso otresli storitev tradicionalne knjižnice z neskončnimi policami knjig. Brez ozira na stopnjo računalniške opremljenosti in uporabo mrežnih/internetnih virov vloga knjižnice še vedno ni vprašljiva. "Preučevanje temeljnih sprememb, skozi katere so prešle knjižnice v minulem desetletju, kot tudi proučevanje tehnološkega napredka, ki zagotavlja, da se bodo vse te spremembe nadaljevale tudi v prihodnosti, kaže, da uporabnikom ne bo zmeraj jasno, kako naj uporabljajo elektronsko knjižnico in kako naj učinkovito najdejo informacije. Zato bodo knjižničarji še naprej potrebni in bodo v odnosu z uporabnikom negovali svojo vlogo posrednikov in sodelavcev pri iskanju informacij" (Brodie in Mclean. V: Brendan A. Rapple: Novi modeli izobraževanja knjižničarjev v internetnem okolju).

Posredniška vloga knjižničarjev v hibridnih in elektronskih knjižnicah znanstveno in tehnološko najbolj razvitih državah še vedno ni niti edina niti najbolj pomembna, glede na informacijsko pismenost ne omogoča istočasno tudi lagodne uporabe elektronskih virov, a hiperprodukcija materialnih nosilcev in njihovih elektronskih ekvivalentov kot tudi orodij za njihovo izkoriščanje ustvarja zmedo in nelagodnosti, pogosto tudi občutek nemoči pred obiljem nestrukturiranega znanja. Evalvacija informacij iz globalnega okolja, odsotnost sistema vrednotenja vsega, kar se preko omrežja dobi, ustvarja dodatne težave, pa mora zato biti vloga učiteljev in svetovalcev na prvem mestu zaupana knjižničarju.

Izhajajoč iz navedenih spoznanj vloga knjižničarjev v razvitih akademskih državah Evrope in Amerike ni zgubila svojega značaja in ugleda. Nasprotno, stroka se je ustvarjalno odzvala na nove izzive in našla nova področja delovanja, s čimer je postala integralni dejavnik, ki ga ni mogoče zaobiti, v učnem in znanstvenem procesu na univerzah.

Takšno, logično in razumsko pojmovanje vloge knjižnic in knjižničarjev v visokošolskem izobraževanju, ni bilo sprejeto na Univerzi Črne gore. V okoliščinah, ko so se šele nekaj zadnjih let naredili prvi koraki k ustvarjanju avtomatiziranih sistemov, brez možnosti komercialne uporabe tujih baz podatkov in pri malem dotoku konvencionalnih virov, je upravljavška struktura Univerze vso svojo pozornost usmerila k internetu kot globalni mreži s pričakovanjem, da lahko zadovolji vse zahteve študentov ter učnega in znanstvenega kadra, pri čemer se na knjižnico gleda kot na nepotrebni, podedovani in odvečni tovor. Takšna pričakovanja, kot je znano, niso realna niti v sredinah, v katerih je tehnološka infrastruktura in računalniška pismenost uporabnikov na neprimerljivo višjem nivoju, zaradi česar stroka ni bila pripravljena mirno sprejeti rešitev, ki so jo dokončno potisnile na obrobje.

Čeprav se nasprotujoči pogledi v razvoju knjižničarstva kažejo na vseh nivojih dejavnosti, bomo govorili samo o enem segmentu skupnih odnosov v visokošolskem knjižničarstvu na Univerzi Črne gore, tj. o kadrovskem potencialu in izkoriščanju le-tega.

RETROSPEKCIJA

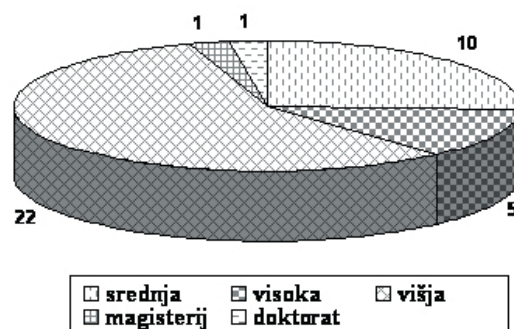
Z ustanavljanjem fakultet in znanstvenih inštitutov v Črni gori so bile zasnovane tudi fakultetne knjižnice z nalogo, da nabavljajo knjige, časopise in druge informacijske vire in jih dajejo v uporabo učiteljskemu in znanstvenemu osebju. V mnogo bolj ugodnih družbenih pogojih in ob večjem razumevanju takrat decentralizirane Univerze so knjižnične zbirke Filozofske knjižnice (prej Pedagoške

akademije in Učiteljska fakultete), Ekonomske in Pravne fakultete ter Elektrotehniške fakultete postale pomembne knjižnice z zelo pomembnim gradivom in izbrano populacijo uporabnikov. Toda niti takrat niti pozneje ni bila oblikovana ustrezna kadrovska politika na tem področju, zaradi česar se že tako nizki kriteriji, urejevani s standardi o knjižnični dejavnosti, v pogledu strokovne usposobljenosti upoštevajo selektivno. Zanimarja se potreba po angažiranju visoko strokovnega in specializiranega kadra, v skladu z značajem in zapletenostjo del v tem tipu knjižnic.

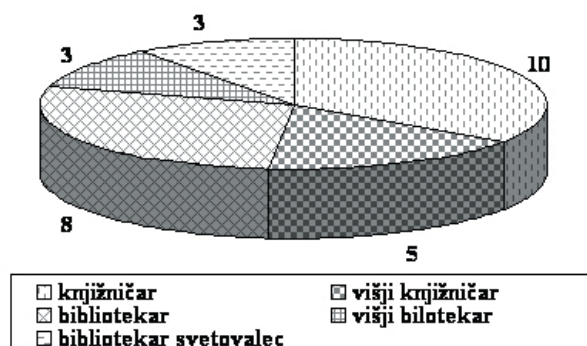
Stanje se ni popravilo niti z ustanavljanjem Univerzitetne knjižnice kot osrednje in matične za vse knjižnice Univerze. Knjižnični informacijski sistem na Univerzi je bil prepuščen stihijskemu razvoju, ki je bil neposredno odvisen od naklonjenosti in razumevanja vodstva Univerze in enot znotraj nje ter od stopnje podpore republiških organov, ki so zagotavljali denarna sredstva za nabavo. Program razvoja in cilj, kako najbolje opravljati delo v knjižnici, kako najbolje voditi knjižnico in kolikšna strokovnost je potrebna, da bi se izbrali odgovarjajoči viri informacij, ter kako naj se le-ti uporabljajo v korist uporabnikov, ni obstajal. Število in struktura knjižničnega kadra v knjižnicah Univerze Črne gore nista bila rezultat premišljene in načrtovane kadrovske politike, niti se niso upoštevali knjižnični standardi in parametri, na osnovi katerih se taka politika vodi. Zastopnost strokovnega in specializiranega kadra je bila najpogosteje rezultat trenutnih osebnih in raznih drugih odnosov in interesov, zato v skupnem številu zaposlenih dominira srednje- in višješolska izobrazba, zelo pogosto tudi brez strokovnega izpita.

Nova faza v razvoju knjižničarstva na Univerzi Črne gore se začne z uvedbo sistema COBISS v tej republiki, pri čemer se mora poudariti zelo srečna okoliščina, da je na vodstven položaj Univerzitetne knjižnice prišel zelo energičen in izobražen knjižničarski strokovnjak. Iz obstoječega kadra in iz kroga specialistov, ki so prišli iz drugih centrov, se je oblikovalo jedro strokovno usposobljenih knjižničarjev. Poleg Univerzitetne knjižnice so se druga za drugo v sistem COBISS vključile skoraj vse knjižnice na fakultetah, akademijah in institutih. S pomočjo Centra za odprto družbo, Centralne knjižnice in Instituta informacijskih znanosti iz Maribora je knjižničarstvo na Univerzi začelo loviti korak s sodobnimi knjižničarskimi usmeritvami. Na začetku je bilo na Univerzi zaposlenih 43 knjižničnih delavcev, od tega jih več kot polovico (55,8 %) predstavljajo bibliotekarji – 3 z nazivom višji bibliotekar, 3 z nazivom bibliotekar svetnik, med temi pa dva (sta edina v republiki) z akademskim nazivom; eden magister in eden doktor bibliotekarstva in informatike.

Struktura kadra po izobrazbeni stopnji

Struktura kadra po poklicih

Čeprav takšna struktura niti po številu, še manj po strokovnih usposobljenosti ni primerna času in vrsti knjižnice (predvsem zaradi primanjkljaja strokovnjakov specialistov, prevelikega števila osebja s srednjo in višjo strokovno izobrazbo, izmikanja strokovnemu izpitu ipd.), je bil trend strokovnega usposabljanja konstanten, pri tem je treba poudariti, da rast in kakovost storitev nista bili posledica pritiska akademske skupnosti Univerze, temveč notranji napor stroke, ki je spoznala svojo vlogo v luči globalnih sprememb v knjižnično-informativnih aktivnostih.

AKTUALNO STANJE

Z reorganizacijo Univerze Črne gore, sprejetjem bolonjskega procesa in sprejetjem novega statuta se je pozitiven trend prekinil in se obrnil v nasprotno smer. Čeprav še naprej brez strategije razvoja tega segmenta podpore učnega in znanstvenega procesa, so se v praksi uresničevale rešitve, ki so izničevale dosežene uspehe. Najprej Univerzitetna knjižnica izgubi status članice Univerze in dobi status notranje enote Univerze, s čimer se zmanjša njen vpliv na skupno politiko knjižnično-informativne dejavnosti. Razbije se že oblikovano jedro usposobljenih strokovnjakov (po pravilu tistih, ki so pridobili licenco za delo v vzajemni katalogizaciji v okolju COBISS), trga se mreža visokošolskih knjižnic, pri čemer se v okviru iste fakultete

te oblikuje več knjižnic, že usposobljeni strokovnjaki se razporejajo na druga delovna mesta v administraciji ali pa se specializirani strokovnjaki iz enega področja pre-rasporejajo na delo na drugem področju, za katerega niso kvalificirani ipd. Ni razumevanja za nadaljevanje dela v sistemu COBISS, zato je nekaj univerzitetnih enot odpo-vedalo sodelovanje v njem. Z drugimi besedami, smer, v katero se želi usmeriti knjižnični informativni sistem na Univerzi, je povsem nasprotna razvojnim smernicam v razvitem svetu na tem področju. Zaradi zadovoljevanje formalnih zahtev (potrebe, da ima vsaka univerzitetna enota svojo knjižnico) se razspira in neracionalno izko-rišča kadrovske potenciali.

Stališča in argumentirana opozorila knjižničarskih strokovnjakov se ne upoštevajo. Niti napeljevanje na proces povečevanja knjižnic, glede na to, da male knjižnice s svojimi viri (resursi) niti približno ne morejo zadovoljiti rastočih zahtev uporabnikov, ni sprejeto z razumevanjem. Tako se je zgodilo to, kar si v strokovni javnosti celo s težavo predstavljamo kot možno – da najbolj izobražene in najbolj kvalificirane strokovnjake iz razvitih knjižnic odtegujejo od najbolj kompleksnih opravil in jih praktično napotijo na dežurstvo v neko od teh ustanovljenih in nerazvitih (praktično priročnih) knjižnic, medtem ko ma-tična knjižnica ostaja brez kadra in brez možnosti kakšne zamenjave. Na ta način je samo Univerzitetna knjižnica ostala brez šestih bibliotekarjev od devetih, kar se zelo negativno odlikava na kakovosti storitev in prevzetih obveznosti v knjižničnem informacijskem sistemu Črne gore.

IZOBRAŽEVANJE IN USPOSABLJANJE KADRA

V Črni gori še ni bilo in niti sedaj še ni možnosti za redno izobraževanje knjižničnega kadra na nobeni stopnji izo-braževanja, tako da prevladujočo obliko strokovnega usposabljanja predstavlja strokovni izpit, po obsegu in kvalifikaciji zelo blizu pojmu prekvalifikacije, s katero bodoči knjižničarji lahko spoznajo osnovne pojme in dobijo teoretično osnovo za ukvarjanje z izbranim po-klicem. Zakonska odredba iz sredine druge polovice prejšnjega stoletja o obveznem opravljanju izpita je bila z vidika dvigovanja kakovosti storitev v naših knjižnicah upravičena in zadostna, danes pa je izgubila svoj smisel, vsaj kar se tiče tega tipa knjižničarja. Prvič, programske vsebine strokovnega izpita niso bile spremenjene že več desetletij, in drugič, takšni izpiti ne jamčijo skoraj nika-kršne izobrazbe za veljavno ukvarjanje s knjižnično-in-formacijsko dejavnostjo na Univerzi.

Danes je v knjižnicah Univerze Črne gore zaposleno zelo majhno število tistih, ki so se za ta poklic opredelili v času svojega rednega šolanja v drugih okoljih bivše

države. Eden od njih je obiskoval dodiplomski študij v Sarajevu, dva podiplomski študij v Sarajevu, Zagrebu in Beogradu. Vendar je večina knjižničarskega osebja kon-čala neko drugo srednjo ali višjo šolo ali fakulteto in se je z opravljenim strokovnim izpitom ali brez njega opre-delila za ta poklic. Glede na to, da so se med knjižničarji z visoko izobrazbo našli poleg filologa še trije z diplomo – matematik, programer in inženir, takšen način anga-žiranja kadra ne bi bil ugoden niti v primeru, da bi bilo mogoče v Črni gori specialistično podiplomsko izobraže-vanje za ta poklic. Znano je, da se na ta način v razvitem svetu dobijo predmetni specialisti, dobri poznavalci kon-kretne znanstvene discipline na eni strani in knjižnično-informacijske dejavnosti na drugi strani, ki so sposobni ovrednotiti informacije in so lahko prvi posredniki med virom informacij in uporabniki.

SKLEP

Visokošolsko knjižničarstvo v Črni gori je razpeto med spoznanji o tem, kako bi moralo biti, in vpeto v ozek ovratnik, ki mu ga je skrojila akademska skupnost, zno-traj katere deluje. Brez sredstev in brez razumevanja za uresničene napore je prepuščeno sebi, vendar tudi onim, ki ga ne vidijo tako, kot da je potrebno in da se izplača. V takšnih okoliščinah doseženi skromni rezultati, predvsem avtomatizacija knjižničnega poslovanja, vzajemna kata-logizacija v okviru sistema COBISS in izdelava inicialne knjižnične baze raziskovalcev v Črni gori, niso mogli biti pomembni. Vendar predpostavljamo, da takšno stanje ne more dolgo trajati, saj bolonjski proces, ki ga je tudi ta Univerza podpisala, vsaj posredno definira knjižničarstvo kot del učnega in znanstvenega procesa. Lucidno Mak-dugalovo predvidevanje, da so "največja nevarnost [...] predstavniki uprave ali vodje, ki v tekmi po povečanem vpisu študentov in zmanjšanju stroškov po posamezniku popolnoma zanemarjajo pomembnost informacijske pod-pore", vsaj v našem primeru ni ostalo samo predvidevanje in grožnja ...

Reference

- [1] Brophy Peter (2005). *Biblioteke u 21. vijeku*, Beograd: Clio, 273 str.
- [2] Vraneš, Aleksandra (2004). *Visokoškolske biblioteke*, Beograd, Konzorcijum TEMPUS projekta UMI JEP, 16059-2001, Univerzitetna knjižnica "Svetozar Marković"; Narodna i univerzi-tetska knjižnica Republike srpske; Banja Luka, 347 str.
- [3] Vukčević, Zdravko (2003). *Biblioteka budućnosti u viziji savre-menika*, Podgorica, Bibliološki glasnik, I, 1–2: 125–135.
- [4] Petrak, Jelka; Aparac-Jelušić, Tatjana (2005). *Knjižnice na Hrvat-skim sveučilištima – tradicija i promjene*, Zagreb: Vjesnik biblio-tekara Hrvatske, (48) 1: 13–30.

- [5] *Standardi za biblioteke univerziteta u Jugoslaviji* (1975). Bibliotekar, 27: 5–6.
- [6] Horvat, Aleksandra (2005). *Školovanje knjižničara u svijetlu evropskih normi*, Zagreb, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, (41) 1: 1–12.
- [7] Cicmil, Bosiljka (2004). *Visokoškolske biblioteke 21. vijeka*, Podgorica, Bibliološki glasnik, II, 2: 19–37.
- [8] Cicmil, Bosiljka (2005). *Crnogorsko visokoškolsko bibliotekarstvo i reforma visokog obrazovanja*, Podgorica, Vaspitanje i obrazovanje, 2: 203–218.

Iz srbščine prevedla Renata Zadravec Pešec.